

MURABBIY

ILMIY-MA'RIFIY JURNAL

“MURABBIY”

**ILMIY-MA'RIFIY
JURNAL**

Issue:1 2021 | №1, 2021

<https://science.jspi.uz/>

Chief Editor:

S.Nazarkasimov, Doctor of Philosophy (Ph.D) in Sociology, Vice-Rector of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Deputy Chief Editor:

A.Turaev, senior teacher of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Members of the editorial board:

Sh.S.Sharipov - Professor

B.M.Ochilova - Professor

D.Khodjimetova - assistant professor

A.Pardaev - assistant professor

M.N.Khoshimkhonov - assistant professor

A.I.Saidkasimov - assistant professor -

F.K.Akhmedov - assistant professor

B.E.Toshboev - assistant professor

I.N.Akhmedov - PhD

D.Salimova - PhD

N.N.Alimov - assistant professor

M.Saidov - Ph.D.

X.Maxammadiev - teacher

Editorial Representative:

Abrar Turaev

Jizzakh State Pedagogical Institute,
Uzbekistan

Phone: +998933091877

e-mail: ijtimoiy2017@mail.ru

**ONLINE ELECTRONIC
JOURNAL**

“Murabbiy” ilmiy-ma’rifiy jurnali
“Mentor” scientific-educational
journal

Научно-просветительский
журнал “Наставник”

Indexed By:

Published By:

<https://science.jspi.uz/>

**Jizzakh State Pedagogical
Institute, Uzbekistan**

MUNDARIJA / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

№	MUALLIFLAR/ AUTHORS / АВТОРЫ	MAQOLA NOMI/ ARTICLE TITLE/ НАЗВАНИЕ СТАТЬИ	SAHIFALAR/ PAGES/ СТРАНИЦЫ
1	<i>Қирғизбоев Муқимжон</i>	Камбағаллик – XXI аср муаммоси	6-14
2	<i>Очилова Бахти Мурадовна</i>	Демократик кадриятлар ва ўзини-ўзи бошқариш	15-25
3	<i>Муҳаммадиев Нурмуҳаммад Эргашевич</i>	Жамиятнинг янгилинишида фалсафа илмининг методологик аҳамиятини янада оширишнинг долзарб масалалари	26-30
4	<i>Ахмедшина Фания</i>	Проблема выравнивания положения женщин и мужчин (опыт Узбекистана и зарубежных стран)	31-35
5	<i>Анварова Маърифат Нарзуллоевна</i>	Использование инновационных технологии при обучении арабскому языку	36-42
6	<i>Tilavova Malika Mataramovna</i>	Inversion is a bridge to the wonders of the language world	43-50
7	<i>Худойназаров Сардор</i>	Консультатив психология бўйича мутахассислар тайёрлаш муаммолари	51-54
8	<i>Ғофуров Жасур Исақович</i>	Уструшонанинг илк ўрта аср хунармандчилигига доир	55-58
9	<i>Ибрагимов Солижон Эргашевич</i>	Баркамол авлодни шакллантиришда гўзаллик тушунчасининг аҳамияти	59-63
10	<i>Севостьянов Дмитрий Анатольевич</i>	Инверсивные отношения как диалектический когнитивный конструкт	64-67
11	<i>Muhammadsidiqov Muhammadolim Muhammadroziq o'g'li</i>	Integratsiya tushunchasi: mazmun va mohiyati	68-77
12	<i>Ҳолиқова Рахбархон</i>	Ижтимоий-гуманитар соҳа	78-81

	<i>Эргашевна, Махкамова Надира, Тўхтабоева Дилафрўз Эргашевна</i>	вакилларининг тадқиқотларида урбанизация жараёнлари	
13	<i>Ежель Н.Е. , Стародубцева С.С. , Шишова А.А</i>	Проблема веры и современное мировоззрение человека	82-91
14	<i>Ibaidullaev Temir Gaybullaevich</i>	Harmony of uzbek national clothing culture and modernity	92-95
15	<i>Наумов Дмитрий Иванович</i>	Историческая политика в условиях глобализации	96-101
16	<i>Соегов Мурадгелди</i>	Туркмены-оламы самарканда на фоне истории своих прямых предков – древних аланови современные реалии	102-114
17	<i>Кобилов Рустам Ражаббойевич</i>	Ёшларда геоиктисодий тафаккурни шакллантириш ва ривожлантириш асосий омиллари	115-119
18	<i>Ганеева Галия Галияновна</i>	Желательное наклонение глагола в башкирском языке и история его изучения	120-125
19	<i>Инатов Мурот Ниятович,</i>	Хатларни микдорий таҳлил этиш усуллари	126-131
20	<i>Холмирзаева Манзура Абдумурадовна</i>	Инновацион ривожланиш шароитида миллий манфаатларни мафкуравий жиҳатдан химоя қилишнинг фалсафий жиҳатлари	132-136
21	<i>Билалова Дина Нуримановна, Киреева Надежда Анатольевна</i>	Применение инновационных цифровых технологий в преподавании гуманитарных дисциплин в техническом вузе	137-142
22	<i>Собиров Элмурод Абдумуталович, Юсунова Сайёра</i>	Исҳоқхон Тўра Ибратнинг илмий-ижоди ва маънавий-маърифий мероси	143-147
23	<i>Кулуева Флора Гайнутдиновна</i>	Приоритетные задачи социально-гуманитарных наук в условиях глобализации	148-151

ИСҲОҚХОН ТЎРА ИБРАТНИНГ ИЛМИЙ-ИЖОДИ ВА МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ МЕРОСИ

Собиров Элмурод Абдумуталович, Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани 47-мактаб директори.

Юсупова Сайёра Тургуновна, Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани 47-мактаб бошланғич синф ўқитувчиси.

Аннотация

Мақола улкан маърифатпарвар Исҳоқхон Тўра Ибратнинг миллий тараққиётимизга қўшган ҳиссаси, маънавий-маърифий меросини, ҳаёти, илмий-ижодий фаолиятини ўрганиши ва тарғиб этишига, мамлакатимиз тарихида тутган ўрнига бағишланган.

Калитли сўзлар: муаллим, шоир ва ёзувчи, ҳунарманд ва тадбиркор, ҳисобдон ва савдогар, хаттот ва ношир, созанда, хонанда, журналист, матбаачи, уламо, қози, табиб, доришунос, муҳандис ва қурувчи, этнограф ва сайёҳ, деҳқон ва бозбон, тарихчи ва археолог, тилшунос ва адабиётшунос, техник ва фотограф.

Давлатимиз раҳбарининг Наманганга, хусусан, Тўрақўрғон туманидаги Исҳоқхон Тўра Ибрат мемориал мажмуасига ташрифи ва маърифатпарвар аллома хотирасига чексиз эҳтиром кўрсатгани барчамизни беҳад ғурурлантирди.

Шавкат Мирзиёев Наманган вилояти сайловчилари билан сайловолди учрашувидаги нутқида вилоятда туғилиб ўсган ва миллий маданиятимиз, адабиётимиз, санъатимиз, илм-фанимиз ривожига улкан ҳисса қўшган маърифатпарварлар ҳақида гапирар экан, “Миллий уйғониш даврининг етук намояндalarидан бири, Ватан ва халқ истиқлоли учун жонини фидо қилган улуғ бобомиз Ибрат домла ҳақида тўхталиб ўтишни ўринли деб биламан”, деган эди.

Дарҳақиқат, XIX асрда Тўрақўрғонда туғилган Исҳоқхон Тўра Ибрат араб, форс, рус, хинд, урду, инглиз, француз тилларини яхши билган, қадимий финикия, яҳудий ва юнон ёзувларини ўрганган. Билимини бойитиш мақсадида дунёнинг кўплаб мамлакатларида бўлиб, турли халқлар тарихи ва маданиятини тадқиқ қилган, Шарқ ва Ғарб илм-фани, маданияти ва санъати билан яқиндан танишган. Дунё тамаддунининг илғор маданияти, фан ва техника янгиликларидан юртдошларимиз ҳам баҳраманд бўлиши йўлида сидқидилдан меҳнат қилган.

1908 йили Оренбург шахридан босмахона ускуналари келтириб, “Матбааи Исҳоқия” босмахонаси (“Исҳоқия босмахонаси”)ни ташкил этган. 1960 йилгача фаолият кўрсатган ушбу босмахонада кўплаб илмий-маърифий китоблар, рисоалар, газета ва журналлар чоп этилган.

Ибрат ўнлаб китоб дўконлари, кутубхона ва мактаблар очгани, боғлар яратгани Фарғона водийси ижтимоий ҳаётида муҳим из қолдирган бўлса, у яратган олти тилли луғат, илмий-педагогик ва бадий асарлар ўз даврида талабалар учун ғоят зарур манба бўлиб хизмат қилган.

Ибратнинг саъй-ҳаракатлари билан Наманганнинг бир аср аввалги қиёфаси қандай бўлгани, ота-боболаримизнинг турмуш тарзи, либослари ҳақида ҳикоя қилувчи суратлар, ноёб тарихий лавҳалар бизгача етиб келган.

Фотоаппарат ва бошқа суратга олиш анжомларини Фарғона водийсига фан-техника янгилиги сифатида биринчи бўлиб Ибрат домла олиб келган.

Президентимизнинг юксак эътибори билан Исҳоқхон Тўра Ибратнинг халқимиз олдидаги улкан хизматлари ўзининг муносиб эътирофини топди. Бугунги кунда вилоятда улуғ бобомиз хотирасини абадийлаштириш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. Тўрақўрғон туманида Ибрат хиёбони ва боғ яратиш, Ибрат номидаги музей ва вилоятда унинг номи билан хорижий тилларни ўқитишга ихтисослашган мактаб ташкил этилди.

Ибратнинг ўз иқрорича, у беш йилда уч муаллимда ўқиб, вақти беҳуда кетгач, ахийри онаси Хурбибининг қизлар мактабида савод чиқаради ва икки йил отасидан ҳуснихат сабоғини олади. Сўнгра 1878-1886 йиллари Қўқондаги Тунқатор мадрасасида Муҳаммад Сиддиқ домла қўлида таҳсилни давом эттирди. Бу даврда у она тилидан ташқари рус, форс, араб тилларини ўрганди, бадий ижодга қўл урди, Қўқон адабий муҳитининг Муқимий, Фурқат, Муҳйи, Завқий, Ҳазиний каби намояндалари билан дўстлашди.

Эҳтимолдан холи эмаски, Ибратнинг фотографияга иштиёқи ҳам айни Қўқондаги талабалик йилларида камолга етган. Бу тахминга тарихий ва мантиқий асос бор: Туркистон генерал-губернатори Кауфман топшириғига биноан, махсус альбомга суратлар олиш учун 1872 йилда фотограф Г. Кривцов Қўқонга келганди. Худоёрхон бу ишга қизиқиб қолади, ўзи суратга тушади, аъёнларини ҳам чақиради (амалдорларнинг айримлари бу иш гуноҳ деб, ҳатто йиғлашган экан). Бердиқул исмли қизуқувчан йигит Кривцов билан Тошкентга бориб, фотография сирларини ўрганади, августнинг охирларида икки фотоаппарат ва керакли ашёлар билан қайтади. 1872 йили “Туркестанские ведомости” газетаси ўзининг 29–31-сонларида Қўқон хонлигида иккита фотография (бири Қўқонда, иккинчиси Андижонда) ишлаётгани ҳақида хабар берганди.

Тахминга асос бор деганимиз шундаки, Исҳоқхон Ибрат ёш, илмга чанқоқ, ўта қизиқувчан, фикр доираси кенг, ниҳоятда ғайратли, янгилик деса, ўзини томдан ташлайди. Шундай йигит фотография ишлаб турган Қўқонда таҳсил олади. “Туркестанские ведомости”, “Туркистон вилоятининг газети”, “Садойи Туркистон”, “Садойи Фарғона” каби маҳаллий нашрларни, олисдан келадиган “Таржимон”, “Вақт” сингари газеталарни ўқийди ва ҳатто уларга ёзиб ҳам туради. Бинобарин, шу омиллардан хулоса қилинса, бизнингча, Ибратнинг Қўқондаги суратхона ишига қизиқмаслиги, водийнинг биринчи фотографи бўлмиш Бердиқул билан танишишга ошиқмаслиги асло мумкин эмас-да...

Мавлоно Ибрат беш йил Жидда, Қобул каби шаҳарларда, 1892–1896 йилларда Ҳиндистонда – Бомбей ва Калькуттада истиқомат қилди. Араб, ҳинд, инглиз тилларини ўрганди, бинобарин, унинг етти тилни (шу жумладан, рус, француз, форс ва урду) билганлиги айна ҳақиқат. Ибрат қаламига мансуб “Луғати ситта ал-сина” (“Олти тилли луғат”) ва “Жомеъ ул-хутут” (“Хатлар мажмуи”, 1912 йил) каби тилшуносликка оид асарлари бунинг инкорсиз исботидир.

Ҳиндистонга боргунига қадар Ибрат Европанинг бир қатор мамлакатларида, йирик шаҳарларида бўлади. Манбаларда Истанбул, София, Афина, Рим тилга олинади. Оғзаки гапларга қараганда Ибрат Францияга ҳам борганмиш. Сантур деган мусиқали қутичани Парижда олган дейдилар, лекин сантурнинг айнан Париждан келтирилгани тасдиқланган эмас.

Ибрат таржимаи ҳоли ва сафар-саёҳатларига тааллуқли ривоятнамо тахминлар анчагина. Масалан, у кишининг етти марта ҳажга борганлиги ёки Рабиндранат Тагор билан учрашганлигини эшитдик. Бу гапларда ҳақиқат унсурлари бор дея оламиз. Чунки, Исҳоқхон хожи тўққиз йил (1887–1896) сафарда юрган, тўрт йил (1892–1896) Ҳиндистонда яшаган. Тўққиз йил кема қатнови қулай денгиз бўйи мамлакатларида истиқомат қилиш жараёнида етти марта ҳажга бориш мумкин эмасми? (У Бирма, Хитой ва Қашқар орқали 1896 йили ўз юртига қайтган).

Бу фикрга далил ўрнида қабул қилиш мумкин бўлган бошқа бир тарихни келтирамиз. Бобурнинг қизи Гулбаданбегим (1523–1603) 1576 йили ҳаж зиёратига отланади. Жияни Жалолиддин Муҳаммад Акбаршоҳ (Буюк Акбар, яъни Ҳумоюннинг ўғли, Бобурнинг набираси, 1542–1605) руҳсат қилиб, йўл харажатларини ва раҳнамони, кўрикчиларни тайинлайди, карвон денгиз бандаргоҳи Сурат шаҳри томон йўл олади. Гулбаданбегимнинг муборак сафардаги ҳамроҳлари: Ҳожибегим (Ҳумоюннинг катта хотини), Бобурнинг канизаги Гулнора, Сарвад исмли хонанда, Акбарнинг битта хотини,

Аскарининг (Бобурнинг кенжа ўғли) Акбарни тарбиялаган беваси, Умми Гулсум (Гулбаданбегимнинг набираси). Хуллас, бунинг ҳикояси жуда узун эди. Қиссадан ҳиссани қисқа қиламиз: уларнинг сафари қарийб етти йил давом этади. Ҳожи оналар уч ярим йил Арабистонда яшайдилар ва Гулбаданбегим тўрт марта ҳаж қилган.

Энди бу ҳолга Ибратни таққослаймиз: Гулбаданбегим 45–50 ёшларда эди, ҳамма ҳамроҳлари аёллар, XVI асрда ҳали буғ машинали кемалар йўқ, денгиз қароқчилари сероб. Ибрат эса қирчиллама йигит, ёлғиз ўзи, пароходлар аллақачон ўйлаб топилган, электр ҳам бор ҳисоби, кемаларнинг тезлиги бир неча ҳисса ошиб кетган... Қирчиллама йигит дейишимизга асос бор: “Ибрат ўзининг “Луғати ситта ал-сина”, “Жомеъ ул-хутут” ва “Тарихи Фарғона” асарларида ёзишча, 1887 йили, яъни 25 ёшида онасини Маккага, ҳаж зиёратига олиб боради. Бироқ онаизорига ўз ватанига қайтиб келиш насиб этмади. Ҳурбиби ойим Жидда шаҳрида ўпка шамоллашидан вафот этди” (У. Долимов, Н. Жабборов, “Исҳоқхон тўра Ибрат”, 2005 йил).

Бу Ибратнинг биринчи марта ҳаж зиёратига борганлиги ҳақида далил. Буни қарангки, Исҳоқхон Ибратнинг отаси Жунайдуллахон тўра ҳам ҳаж зиёратига кетаётган, Арабистоннинг Зул-Хулайфа деган жойида вафот этган ва ўша ерга дафн этилган. Бу ҳақда Ибрат ўз кўли билан сулс хатида ёзган авлодлар шажарасида қайд этиб ўтган: “Жунайдуллоҳ Ҳожадан кўп кишилар таълими тариқатда баҳраманд бўлдилар. Ушбу киши мазкур Қозоққўрғонга (Наманган тумани Муллакудинг қишлоғидаги Ибрат аجدодлари ётган эски қабристон атрофлари ўша пайтда шундай ном билан аталган. “Хилватхона” (Чиллахона) бино қилдилар. Неча муддат анда бўлиб, Ҳаж иродасида Маккага – Ҳазрат Расули Акрам зиёратларига борурда Маккадан уч манзиллик мавзеъи Зул-Хулайфа деган Арабистон ерида мадфун бўлдилар”.

Ибрат домланинг набираси Нозимахон опа катталардан эшитган ва бизга айтган гапларига қараганда, волидаси вафот этган кунларда чамаси у киши камчақароқ бўлган ва Ҳурбибини ювган ғассол араб аёлини марҳуманинг паранжиси билан рози қилган эмиш. Шундан сўнг раҳматли онаси тушига кириб дермиш:

- Исҳоқхон тўра, паранжимни бериб юбордингиз, аммо у жуда қиммат эди-да.
- Шунақами?! – ҳайратланармиш ўғил.
- Шунақа, тўразодам. Унинг ҳар бир попути тугилган жойда тариқдай тилло бор эди. Лекин мен розиман, сиз ҳам рози бўп қўйинг.
- Сиз рози бўлсангиз, мен минг марта розиман, – дебди Ибрат ва уйғониб кетибди...

Рабиндранат Тагор масаласига келсак, унинг икки йил Англияда ўқигани ва саёхатларини айтмаганда, умри Калькуттада ўтди ва Калькуттада вафот этди (1941). У ҳам ёзувчи, ҳам маърифатпарвар бўлиб, Калькутта яқинидаги Шантиникетонда мактаб очган, маориф иши билан астойдил шуғулланган, Ҳиндистондаги 200 дан ортиқ олий таълим муассасаларининг эътиборлиси бўлган Вишвабхарати дорулфунунига асос солган. Алқисса, Калькуттада бир неча йил яшаган Ибрат Р. Тагорга қизиқиши мумкин эмасми?..

Балким шу сабаб Ибрат ҳам Рабиндранат Тагор сингари тенгсиз педагог ва беназир маърифатпарвар даражасига етгандир. Унингдек фидойи мактабдорни у пайтлари топиш амри маҳол эдики, замондошлари бўлмиш алломалар ҳам беҳад иззатлашарди. Масалан, Ибрат номига Мунавварқори Абдурашидхоновдан таклифнома келди. Мунавварқорининг таклифномаси “Ҳурматлу Исҳоқхон ҳожи жанобларина!” деб бошланарди. Исҳоқхон тўра унга жавобан 1907 йилнинг баҳорида Тошкентга бориб, янгича “усули жадидия” мактабларидаги йиллик имтиҳонларда катнашди, ўқувчиларни синади, ўзига ҳам сабоқлар олди ва “Туркистон вилоятининг газети” да туркум мақолалар, хабарлар эълон қилди.

Бугун Ибрат домланинг орзулари ушалди. Унинг тарихий аҳамиятга молик ишлари инобатга олиниб, хотирасини абадийлаштириш юзасидан улкан мажмуа барпо этилди. Зеро, фидойи инсонлар ёди ҳамиша барҳаёт.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Р. Умматов. Ибратнинг ҳаёт йўллари - Vodiymedia.uz vodiymedia.uz
2. О. Жўраев, Исҳоқхон Ибратнинг ибрати. Халқ сўзи. 10 Май 2018